

DOKTORI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

Kaló Krisztina

ROMANS EPISTOLAIRES DE LANGUE FRANÇAISE DEPUIS LA FIN DU 19e SIÈCLE

Approches historique et formelle

Témavezető:

Dr. Gorilovics Tivadar, *professor emeritus*

DE Bölcsészettudományi Kar
2005

Debreceni Egyetem
Bölcsészettudományi Kar
Irodalomtudományok doktori iskola
Magyar és összehasonlító irodalomtudományi doktori program
Francia irodalomtudományi alprogram

DOKTORI (PhD) ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

Kaló Krisztina

ROMANS EPISTOLAIRES DE LANGUE FRANÇAISE DEPUIS LA FIN DU 19e SIÈCLE

Approches historique et formelle

(Francia levélregények a 19. század végétől napjainkig)

Témavezető:
Dr. Gorilovics Tivadar, *professor emeritus*

Debreceni Egyetem
Bölcsészettudományi Kar
2005

◆ Az értekezés témája és célkitűzései

Az értekezés a 20. századi francia irodalom témakörén belül a levélformában írt regényeket vizsgálja műfajtörténeti és tipológiai szempontból. A téma újszerűsége azon az általánosan elfogadott, de valójában téves irodalomkritikai véleményen alapszik, hogy a levélregény műfaja a 20. századra a francia irodalomból gyakorlatilag eltűnt. A levélregény történetével foglalkozó szakemberek (elsősorban Laurent Versini, François Jost és Bernard Bray) munkáiból tudjuk, hogy a műfaj a 17. század második felében jelent meg Franciaországban. Az első, bizonyítottan fiktív levelek, amelyek együttesen regénynek tekinthetők, Guilleragues tollából származnak. *Egy portugál apáca levelei (Lettres d'une religieuse portugaise traduites en français)* címen jelentek meg 1669-ben. A *Portugál levelekként (Lettres portugaises)* is ismert öt levelet három évszázadon keresztül egy valóban élt szerzetesnőnek, Mariana da Costa Alcoforado-nak tulajdonították, majd 1962-ben véglegesen bizonyítást nyert, hogy az addig névtelen szerző egy kitalált szereplő mögé bújt. A 18. század elején, Samuel Richardson nagysikerű levélregényeit megelőzve, 1721-ben látott napvilágot Montesquieu *Perzsa levelek (Lettres persanes)* című műve, amelyben a levél az idegen szemével láttatott európai viszonyok kritikájának hatékony eszköze. A francia felvilágosodás évszázadában a levélregény elsősorban angol hatásra nagy népszerűsége tett szert. J.-J. Rousseau *Julie avagy az új Héloïse (Julie ou la Nouvelle Héloïse, 1761)* és Laclos *Veszedelemes viszonyok (Les Liaisons dangereuses, 1782)* című regénye a klasszikus francia levélregény legismertebb példái. A francia romantika és realizmus idején ez a regényforma fokozatosan háttérbe szorult, de Jean Rousset-nak az a megállapítása, miszerint Balzac írta az utolsó jelentősnek mondható levélregényt (Balzac: *Mémoires de deux jeunes mariées, 1842*; lásd ROUSSET, Jean: *Forme et signification. Essais sur les structures littéraires de Corneille à Claudel*, Paris, Corti, 1962, 65-66. o.), úgy tűnik, nem helytálló. Ugyanígy vitatható az a vélemény is, amelyet például Gera György képvisel, miszerint „A 20. sz.-ban több kísérlet történt a műfaj felelevenítésére, de immár nem tiszta alakjában, inkább betétként, vagy az éregény korszerűsített formájában.” (Lásd *levélregény* szócikk, Világirodalmi lexikon, VII. kötet, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988, 232. o.)

Az értekezés egyik célja tehát annak a tézisnek a bizonyítása, hogy ez a regényforma a 19. század második felében sem tűnt el teljesen, sőt a 20. században is létezik. (Ez utóbbi megállapítás annyiban mindenképpen pontosításra szorul, hogy a manapság Franciaországban tapasztalható tömeges könyvkiadásban a levélregény valóban csekély hányadot képvisel.) A kutatás adatgyűjtési szakaszában nagy mértékben támaszkodtam L. Versini, B. Bray és F. Jost történeti munkáira, amelyek egyrészt megerősítettek abban, hogy a kutatás iránya helyes, másrészt konkrét adatokkal szolgáltak a levélregény néhány 20. századi előfordulására vonatkozóan. A szövegek felkutatása ezen a vonalon haladt tovább.

◆ Az értekezés korpusza

A levél mint forma számos műfajjal ötvöződik a 20. századi irodalomban. Ezért a végleges korpuszhoz az alább részletezett szempontok szerinti szűkítés módszerével jutottam el. A levélirodalom nagy témakörén belül egyrészt kizártam a vizsgálatból a valós írói levelezéseket, a levélformában megjelent publicisztikai írásokat, a színpadi monológot, a nyílt levelet, a novellát és az elbeszélést. Másrészt a regény műfaján belül figyelmen kívül hagytam azokat a műveket, amelyek csak elszórtan, az egyes szám harmadik személyű elbeszélést időlegesen megszakítva tartalmaznak leveleket. Ugyanígy nem kerültek a korpuszba olyan levélformában írt prózák, amelyek esetében nem sikerült minden kétséget kizáróan megállapítani, hogy a levelek nem valóságok. Ilyen például Robert és Arlette Bréchon *Aranylakodalom* (*Les nocces d'or*, 1974) vagy Gérard Dépardieu *Ellopott levelek* (*Lettres volées*, 1988) című levelezése.

A műfaji és terjedelmi korlátozások után az elemzések során csak olyan művekre szorítkoztam, amelyek fiktív levelekből állnak, amelyekben a levélforma ha nem is egyedüli, de domináns, és amelyek tartalmaznak regényre utaló elemeket – bár a regénynek a 20. században is érvényes meghatározása önmagában sem könnyű feladat. Az elemzett művek szerzői között egyaránt találhatunk jól ismert, ismerősen csengő és teljesen ismeretlen neveket: M. Aucante, N. Audejean, O. Barbarant, T. Bernard, H. Bentégeat, C. Bernstein, D. Bertrand, R. Billetdoux, A. Bosquet, J. de Bourbon-Busset, P. Bourget, H. Duvernois, P. Benoît, G. d'Houville, Y. Chen, S.

Cohen-Scali, J. Delorme-Jules Simon, L. Faure, M. Garcin, L. Gauvin, M. Gendron, R. de Gourmont, P. Gripari, P. Hervieu, Cl. Imbert, M. Larrouy, F.-G. Lorrain, A. Malraux, D. McNeil, Ch. Mégret, M. Melot, H. de Monferrand, A. Nadaud, Nicole, S. Non, L. Palomb, B. Poirot-Delpech, X. Pommeret, S. Premel, M. Prévost, Cl. Pujade-Renaud, J. Remy, E.-P. Rodocanachi, S. Roumette, P. Roze, G. Sandier, J. Schlumberger, G. Simenon, M. Uchard, C. Yeniden, M. Yourcenar és D. Zimmermann. A sok kevésbé ismert név azzal magyarázható, hogy különösen a kortárs irodalomban nem ritka az ismeretlenségből felbukkanó fiatal író, aki a levélformát választotta (eddigi) egyetlen kiadásra került regényének. A megjelenés óta eltelt, irodalomtörténeti szempontból mindenképpen rövidnek mondható idő nem elegendő távlat ahhoz, hogy ezeknek az íróknak a 20. századi irodalomban elfoglalt helyéről és jelentőségéről érdemben nyilatkozni tudnék. Ezért ezt a feladatot nem vállaltam fel. Az elemzések során kizárólag a szövegeknek a levélregény műfaján belüli szerepét vizsgáltam.

A korpuszba szándékosan illesztettem be néhány, műfajelméleti szempontból problémásnak mutató szöveget, amelyek vagy a műfajhatárok napjainkban tapasztalható elmosódását hivatottak példázni (pl. L. Gauvin: *Lettre d'une autre*, 1994), vagy valódi határokat jelölnek ki (pl. G. Simenon: *Lettre à ma mère*, 1974). A levélregényhez közel állónak tekinthetjük az úgynevezett vegyes formájú (levél)regényeket, amelyekben az elbeszélést egy-egy hosszabb, kizárólag levelekből álló fejezet szakítja meg (pl. H. de Montherlant: *Les jeunes filles*, 1936-39). Szintén szomszédos műfaj a fiktív levélgyűjtemény (*recueil de lettres fictives*), amelyek kapcsán inkább beszélhetünk valamilyen rendezői elv alapján egymás mellé helyezett portré- illetve epizódorozatokról, mintsem koherens szereplőrendszerrel és cselekményről (pl. Max Jacob: *Le cabinet noir*, 1928). Az egyes szám első személyű elbeszélő módot alkalmazó írásokon belül a levélregényhez legközelebb álló prózai epikus műfajok a napló (*journal intime*), a naplóregény (*roman sous forme de journal intime*), az önéletrajz (*autobiographie*), az emlékirat (*mémoires*) és az emlékirat-regény (*roman-mémoires*). Számos közös vonásuk néhány szöveg esetében rendkívül megnehezítik a pontos műfaji besorolást. J. Schlumberger *Egy boldog ember (Un homme heureux*, 1921) és M. Yourcenar *Hadrianus visszaemlékezései (Mémoires*

d'Hadrien, 1951) első olvasásakor – ez utóbbinál a cím ellenére – nem egyértelmű, hogy levélregénnyel vagy levélformában írt naplóval, illetve memoárral van-e dolgunk. További közeli, bár kétségtelenül ritka műfajként értékelhetjük a vizsgált regénytípus egyik 20. századi transzformációját, a telefonregényt (*roman téléphonique*), amelyben a levél mint kommunikációs eszköz szerepét a telefon veszi át, és levélváltások helyett telefonbeszélgetések írott változatát olvashatjuk. (Például M. Cassan: *Fil à fil*, 1965.)

Úgy gondolom, hogy az értekezés korpusza önmagában is meggyőzően bizonyítja a műfaj 1890 utáni létezését és változatosságát.

◆ Az értekezés felépítése

Az értekezés a hagyományos szerkezeti felosztást követi: bevezetésből, három – egyenként hosszabb-rövidebb alfejezetekre tagolódó – fejezetből és befejezésből áll, függelék, valamint illusztráció egészíti ki, majd a felhasznált irodalom jegyzéke zárja.

A választott téma létjogosultságát és a korpuszt nagyvonalakban ismertető általános bevezető után a levélregényről írt, illetve az ahhoz kapcsolódó szakirodalmat tekintem át. A felhasznált francia és angol nyelvű elméleti munkák között vannak bibliográfiák, műfajelméleti és műfajtörténeti írások, narratológiai munkák, valamint strukturális elemzések. Az értekezés szempontjából fontosnak tartott momentumok mellett, a szakirodalomban felfedezni vélt hiányosságokra is igyekszem felhívni a figyelmet.

Ezt követően a levélregény történetét tekintem át három nagy szakaszban. A kezdetektől 1890-ig tartó időszakot csak nagy vonalakban ismertetem, hiszen ez nem tartozik szorosan az értekezés tárgyához, elengedhetetlen azonban a hagyomány folytatásának megértéséhez. Az 1890 és 1900 között levélformában megjelent regények és regényszerű írások alapján nyilvánvalóan nem vonhatok le messzemenő következtetéseket a teljes 19. századra vonatkozóan, de részletes elemzésekkel igyekszem megvilágítani azt az évtizedet, amely közvetlenül megelőzi a műfaj 20. századi manifesztációit. Ezekre a közvetlen előfutárookra hivatkozom a további elemzések során is, de a tipológiai besoroláskor már csak a 20. századi regényekre

szorítkozom, hogy szintetizáló megállapításaim egy időben még jobban behatárolt korpuszra vonatkozhatnak.

A történeti fejezet harmadik részében a 20. században megjelent levélregényeket és szerzőiket helyezem el egy elsősorban irodalomtörténeti áttekintésben. Szándékom szerint az itt leírt ismertetések kellő alapot nyújtanak az olvasónak ahhoz, hogy a kevésbé ismert művek további, formai-strukturális elemzése is követhető legyen.

Az értekezés második felében a korpusz tipológiai csoportosítására kerül sor, amely során igyekszem egyforma hangsúlyt fektetni az elemzett regények hagyományhoz kötődő, illetve ahhoz képest újító elemeinek feltárására. Végül összegzem az elemzésekből levonható következtetéseket. A függelékben a polifónikus regények szereplő-rendszereinek könnyebb áttekintését szolgáló ábrák találhatóak, a *fac simile* aláírások reprodukciói pedig mint illusztrációk, érdekességképpen szerepelnek az értekezés végén. Az irodalomjegyzékben külön csoportban adom meg a korpuszt alkotó levélregények és az egyéb irodalmi művek idézett kiadásait, valamint a felhasznált elméleti munkák és irodalomtörténetek bibliográfiai adatait.

◆ A kutatásban alkalmazott módszerek

A kutatás kezdeti szakaszában a levélirodalommal, illetve a regénnyel foglalkozó szakirodalomnak két nagy hiányosságát állapítottam meg. Egyrészt azok a munkák, amelyek témája a 20. századi regény, alig-alig vagy egyáltalán nem fordítanak figyelmet a levélben írt formára mint ma is létező regénytípusra. Másrészt azok a kritikai művek, amelyek kifejezetten a levélregényt vizsgálják, többnyire csak a 18. századbeli „sikertörténetét” tárgyalják, illetve többnyire klasszikus korpuszra támaszkodva tesznek – egyébként teljesen helytálló – narratológiai megállapításokat. Az értekezés kezdeti lépésnek tekinthető tehát ezen a kevésbé kutatott területen, és hosszútávú célja, a korpusz esetleges kibővítésével, valamint további szempontok alkalmazásával, ennek a kettős hiányosságnak a pótlása.

A műfaj továbbéléséről tett egyszerű megállapításon túljutva további célként tűztem ki annak vizsgálatát, hogy a korpuszt alkotó művek mennyiben tekinthetők a

levélregény-hagyomány folytatásának, illetve – főleg a kortárs művek – hoztak-e tematikai, technikai vagy formai újításokat a műfaj 20. századi történetébe.

A szakirodalom áttekintése után három nagy kérdés merült fel. Mit értünk levélregény alatt? Milyen terminológiát használhatunk a levélregény leírására? Milyen szempontok alapján tipologizálhatjuk a műfajt? Az ezekre a kérdésekre adott válaszok után kerülhetett sor annak vizsgálatára, hogy a 20. századi levélregények definiálhatók-e az eddigi meghatározásokkal, hogy az irodalomkritika eddigi terminusai használhatók-e egy kortárs korpusz esetében, valamint hogy a tipológia eddigi kategóriáival behatárolható-e napjaink levélregény-irodalma.

Kiindulópontnak a szakirodalomban 1966 óta talán legelfogadottabb, Robert Adams Day által adott definíciót alkalmaztam. E szerint levélregénynek tekinthető minden olyan hosszabb-rövidebb, részben vagy teljesen kitalált, prózában írt közlés (narratíva), amelyben a részben vagy teljesen fiktív levelek a narráció közvetítő eszközeként szolgálnak, vagy a cselekmény alakulásában jelentős szerepet játszanak.¹ Véleményem szerint a Day-féle „vagy-vagy” meghatározás nagy előnye, hogy nem zárja ki azokat a narratívákat sem, amelyek egyetlen levélből állnak, és amelyek ilyen értelemben nem felelnek meg például Y. Giraud és F. Calas definícióinak, amelyek a levélregény alapvető ismérvének a szereplők egymáshoz írt levelein keresztül szőtt cselekményt (*action par lettres*) tekintik. Ezen meghatározások szerint ugyanis levélregény csak az úgynevezett polifónikus típusú, esetleg néhány dialógus formájú regény lehetne.

A levélregénnyel foglalkozó irodalomtörténészek és narratológusok terminológiájában fedeztem fel eltéréseket, de ezek a különbségek – az értekezés témáját tekintve legalábbis – nézetem szerint nem jelentenek áthidalhatatlan problémákat. Nem beszélhetünk például összeférhetetlen szóhasználatról a *roman épistolaire* (levélregény) és a *roman par lettres* (levél formában írt regény) esetében. A

¹ „Any prose narrative, long or short, largely or wholly imaginative, in which letters, partly or entirely fictitious, serve as the narrative medium or figure significantly in the conduct of the story.” (DAY, Robert Adams: *Told in letters, Epistolary fiction before Richardson*, Ann Arbor, The University of Michigan Press, 1966, 5.o.) L. Versini fordítása: „[...] tout récit en prose, long ou court, largement ou intégralement imaginaire, dans lequel des lettres partiellement ou entièrement fictives sont utilisées en quelque sorte comme véhicule de la narration ou bien jouent un rôle important dans le déroulement de l’histoire.” (VERSINI, Laurent: *Le roman épistolaire*, Paris, Presses Universitaires de France, 1998, 10.o.)

terminusok között csak Y. Giraud tesz éles különbséget. Az értekezésben ezeket, a többi szaktekintély álláspontjával egyetértve, gyakorlatilag szinonimáknak tekintem. Egy másik szakkifejezés-pár használata, a *monodie dialogique* (dialogusformájú monológ) és a *dialogue monodique* (monológformájú dialógus) – véleményem szerint – csupán szemlélet kérdése. Mindkettő ugyanazon levélregény-típust jelöli: azt, amelyikben bár két fél vesz rész a levelezésben, az olvasó csak az egyik nézőponttal azonosulhat, mivel a levélváltás csak a prototextus (*prototexte*) szintjén teljes. J. Rousset, aki minden típust a dialógusformából vezet le, értelemszerűen a *dialogue monodique* kifejezést használja, míg mások a monológ párbeszédre utaló jellegét próbálják hangsúlyozni. Ennél nagyobb gondot okozott a különböző taxonómiai elvek közötti állásfoglalás, amelyről a formai elemzések kapcsán még szólok.

A történeti fejezetben időbeli sorrendben tekintem át az elemzésre kerülő műveket. A regények születésének kronológiáját csak olyan szerzők esetében hagytam figyelmen kívül, akik egynél több levélformában írt művel is képviseltetik magukat a tárgyalt korszakban. P. Bourget, M. Prévost, G. Simenon, J. Schlumberger kapcsán az elsőként megjelent regénnyel egyidőben jelzem, hogy mely más írásaik kerültek még vizsgálat alá. Az időrendi bemutatás alkalmasnak tűnt arra, hogy a század elejére, közepére és végére vonatkozóan árnyaltabb következtetéseket vonhassak le.

A formai-strukturális elemzések során a szorosán vett időrendiség helyett a szakirodalom által elfogadott vezérelvek érvényesülnek. Nagyvonalakban megállapíthatjuk, hogy a tipologizálás a levelezésben résztvevők száma, illetve a levelezésben vállalt, azaz rájuk rótt aktív vagy passzív szerep alapján történik. További csoportosítási lehetőség a levél funkciója (elbeszélés kerete, cselekményfejlődés eszköze, önelemzés, önkifejezés, én-keresés, erkölcsi tanítás, vitaindítás, stb.) szerinti besorolás. Az értekezés negyedik fejezetében található taxonómia alapjául Frédéric Calas három nagy kategóriáját vettem. Ez alapján megkülönböztetünk monológformájú, dialógusformájú és polifónikus levélregényt. Az első típus azokat a levélregényeket jelöli, amelyekben egyetlen levélíró szemlélete, azaz egyetlen elbeszélői nézőpont érvényesül (pl. M. Yourcenar: *Alexis ou le Traité du vain combat*, 1929; vagy S. Roumette: *Le sourire de Léonard*, 1992). A második kategóriába a két levélíró közötti, a levelek számát tekintve nagyjából kiegyenlített levélváltásokat

soroljuk (pl. S. Cohen-Scali: *Agathe en flagrant délire*, 1996; vagy M. Garcin: *Les lettres fort inconvenantes de deux libertins ou Les Infortunes de la débauche*, 2000). A harmadik nagy csoportba tartozó regények a legösszetettebb, de talán éppen emiatt befogadói szempontból a legizgalmasabb olvasmányélményt nyújtó művek (pl. L. Faure: *Les filles du Calvaire*, 1963; vagy Cl. Pujade-Renaud és D. Zimmermann: *Septuor*, 2000). Ezekben ugyanis a három vagy annál több szereplő közötti, gyakorta szövevényes viszonyok feltárása, a cselekmény bonyodalmainak átlátása, a lélektani elemzések árnyaltságának értékelése nem kis feladatot ró az olvasóra, aki ilyen értelemben maga is részesévé válik az irodalmi alkotás folyamatának.

A három nagy kategórián belül megkülönböztethetünk altípusokat, amelyek a műfaj sokszínűségét illusztrálják. A monológformán belül például érdekes annak a vizsgálata, hogy miért és miként marad egyoldalú a kommunikáció. Ennek klasszikus példája az érzelmi viszonzásáért hiába esdeklő szerelmes esete, amely érdekes módon nem fordul elő a vizsgált 20. századi szövegekben. Ehelyett a monologikus levélírás helyzetének következő sémáit állapíthatjuk meg: a levélíró nem küldi el a leveleket a címzettnek (pl. J. Remy: *Je meurs d'envie*, 2000); a levélíró nem vár írásos választ a címzettől (pl. J. Schlumberger: *Le lion devenu vieux*, 1924); a címzett személye nem azonosítható (pl. D. McNeil: *Lettres à Mademoiselle Blumenfeld*, 1991); a kommunikációt a levélíró zárja le éppen azzal az írással, amelyet olvasunk (pl. A. Nadaud: *Une aventure sentimentale*, 1999); a levélíró tudathasadásos állapotban tulajdonképpen önmagának ír (pl. B. Poirot-Delpech: *La folle de Lituanie*, 1970), vagy a levélíró elhunyt személyhez címzi levelét – természetesen az elküldés szándéka nélkül (pl. J. de Bourbon-Busset: *Lettre à Laurence*, 1987). A monológ és a dialógus között helyezkednek el azok a levelezések, amelyekben egyértelmű utalások történnek a kapott válaszokra, ám ezeket mi nem olvashatjuk (pl. M. Aucante: *Elle et lui*, 1998).

A dialógus talán a legtermészetesebb forma a levélregények esetében, minthogy magát a levélírást egy időben eltolódó, írásos „társalgás”-ként is felfoghatjuk. Rousset saját korpuszára vonatkozóan mégis azt állapította meg, hogy a dialógusformát ritkán alkalmazzák az írók. Az általam vizsgált 20. századi művekre ez nem jellemző: két levélíró közötti kölcsönösen bizalmas, bensőséges levelezés számos regény szerkezeti

alapja (pl. T. Bernard: *Deux amateurs de femmes*, 1908; vagy Nicole: *Les lions sont lâchés*, 1956).

A harmadik nagy kategória, a polifónia, a levélregények legösszetettebb típusa. A levelezések és az interperszonális viszonyok könnyebb áttekintését a függelékben található levélháló-ábrák segítik. Ezek alapján kimutatható az egyes szereplők helye (de nem feltétlenül jelentősége) a levelezésben, a levélváltások intenzitása, kölcsönössége vagy egyoldalúsága, a levélírók alkotta nagyobb csoportok, valamint a közöttük kapcsolatot teremtő kulcsszereplő. P. Gripari *Frère Gaucher ou Le voyage en Chine* című regényéről készült ábra például a 20. század előtt soha nem látott levelezési sémára engedett következtetni, amelyet a részletes szövegvizsgálat a későbbiekben alá is támasztott.

A kettőnél több levélíró szerepeltető regények leegyszerűbb változata a levelezés-háromszög (*triangle épistolaire*), amelynek előnye nemcsak a párbeszéd formához képest több nézőpont, hanem a szereplőpárok közötti eltérő viszonyok minőségének és rétegeinek érzékeltetése is. Ennek érdekes példája Marc Gendron *Louise ou la Nouvelle Julie* című regénye, amelyben a főhősnő egy kamaszlány és egy kamaszfiú levelezőpartenerrel tart kapcsolatot. A két, párhuzamosan is zajló levelezés tartalma és hangvétele hűen tükrözi a központi szereplő viszonyát a két nemhez. A négy vagy annál is több szereplős regényekben a kapcsolatok még változatosabbak, nagyobb hangsúlyt kap az egymás meggyőzése, félrevezetése, a tapintatból vagy aljasságból elkövetett hazugságok, a képmutatás, a köpönyegforgatás és mindezek leleplezése. Természetesen nem csak ezek a laclos-i elemek tehetnek egy cselekményt fordulatossá, de úgy tűnik, hogy jónéhány 20. századi levélregény épül rájuk. A polifónia klasszikus alkategóriái az egzotikus (Montesquieu), a szentimentális (Rousseau) és a libertinus (Laclos) levélregény. A korpusz és ezek összehasonlítása számos tanulsággal szolgál.

A monológ, a dialógus és a polifónia esetében is mindvégig vizsgálom a határesetek problémáját, mivel ezek világosabban kijelölik a levélregény azon sajátosságait, amelyek megkülönböztető jegyei lehetnek más, szomszédos műfajokhoz képest. Ilyen például az elbeszélte esemény megtörténésének ideje és a levélbeli elbeszélés között eltelt idő viszonylagos rövidege, vagy a leírt események valódi

közlésének (más által való olvasásának) kimutatható szándéka. A határon található szövegek ilyen és ehhez hasonló szempontok alapján történő, alapos vizsgálata pontosan kimutatja a levélregénynek az emlékirat-regénnyel és a napló-regénnyel való azonosságait, illetve eltéréseit.

◆ A kutatás eredményei

A levélregény 1890 utáni előfordulására vonatkozóan a korpuszban szereplő mintegy hatvan regény alapján a következő megállapítások tehetők:

1) Nem helytálló az a vélemény, miszerint a 18. századi klasszikus levélregény egyetlen ma is létező maradványa a 20. századi regényekben is alkalmazott levélbeékelés (*insertion de lettres*) technikája. A levélregény a 18. századi virágzása és a 19. századi háttérbeszorulása után sem tűnt el teljesen, ma is élő műfaj. Korunkban – bár domináns regényformának messze nem nevezhetjük – sokkal nagyobb számban fordul elő, mint azt gondolnánk. Különösen az 1960-as évektől kezdődően tapasztalhatjuk erőteljesebb jelenlétét. Ezzel egyidőben az irodalomkritika érdeklődésének fellendülése is megfigyelhető.

2) Az 1890 után megjelent levélregények egy része folytatja a klasszikus hagyományokat. A 18. század végére kialakult mindhárom nagy tendencia (az egzotikus levélregény, a szentimentális levélregény, és a libertinus levélregény) továbbélésére akad példa, és a modern változatoktól sem idegen a kritikai, moralizáló vagy didaktikus szándék.

3) A vizsgált szövegek másik részében újító elemek fedezhetők fel. Ez alapján megállapíthatjuk, hogy a 20. századi levélregény nem tekinthető a hagyományok szolgai utánzásának, helyette joggal beszélhetünk a műfaj megújulásáról.

4) A korpuszban szereplő művek esetében az előző századokhoz képest sokkal nagyobb arányban találunk példát a kollektív írásra (pl. P. Bourget et al., Nicole, Cl. Pujade-Renaud és D. Zimmermann).

5) Többször tapasztalhatjuk, hogy ugyanazon szerző, saját sikerén felbuzdulva folytatást vagy folytatásokat ír. Ezzel megjelenik a *folytatásos levélregény* (P. Bourget et al., L. Palomb) és a *levélregény-ciklus* (M. Prévost).

6) Formai szempontból a 20. századi levélregények is igen változatosak. Ez alatt nemcsak a klasszikus monológ, dialógus, polifónia nagy kategóriáin belüli sokszínűséget kell érteni, hanem a szövegek más szövegtípusokkal való ötvöződését is. Gyakran olvashatunk levelekbe ékelt leveleket, képeslapokat, verssorokat, dalszövegeket, újságcikkekből, naplókából, regényekből vagy tévés forgatókönyvekből vett részleteket, de még reklámszlogeneket is.

7) A technikai fejlődés évszázadában nem meglepő, hogy a leveleket alkalmanként nem kézzel, hanem írógéppel vagy számítógéppel írják, és nem postás kézbesíti, hanem csőpostán vagy faxon továbbítják. Ettől már csak egy lépés az e-mail regény (*roman par courriels électroniques* ou *roman épistol@ire*), amely egyelőre vitatott, hogy a levélregénynek “csupán” egyik modern változata, avagy egy új irodalmi műfaj születésének vagyunk tanúi.

8) A formai változatosság mellett a levélregényektől korábban idegen műfaji elemek alkalmazását is megfigyelhetjük. G. Simenon a lélektani regénnyel, A. Malraux és L. Gauvin az esszével, S. Cohen-Scali a detektívregénnyel, J. Grunewald a teológiai értekezéssel ötvözi a levélformájú regényt.

9) Szintén 20. századi sajátosság, hogy egyes levélregények témája maga a levélírás vagy általában az írás mint alkotó folyamat (pl. L. Palomb: *Correspondance és Réflexions*, 1968; vagy A. Nadaud: *Une aventure sentimentale*, 1999). Ez a vonulat szorosan kötődik az Gide vagy Robbe-Grillet által is képviselt, Ricardou által “az írás kalandjára” nevezett (*l'aventure de l'écriture*) jelenséghez.

10) A taxonómiát tekintve a 20. századi regények besorolhatók a monológ, a dialógus és a polifónia kategóriáiba, de ezeken belül különösen a monológformájú regények mutatnak nagyobb változatosságot az előzményekhez képest. A levélregény monodikus formája a 20. századi nyugati társadalmakra jellemző “szociális dekadencia” (lásd Faludy György), az elidegenedés, az elmagányosodás, az érzelmi és szellemi téboly irodalmi megjelenítésének egyik kiváló eszköze.

11) A dialógusforma sem ritka a 20. századi levélregényekben. A szerzők gyakrabban és szívesebben alkalmazzák ezt a nagyon természetes közlésformát, mint 18. századi elődeik.

12) A korpusz elemzése során bemutatott 20. századi sajátosságok felvetik egyes műfaji meghatározások finomításának szükségességét. Véleményem szerint az Y. Giraud vagy a F. Calas által adott definícióval nem határolható be minden levélregény, amely a műfajt a 20. században képviseli. A nehézséget nyilvánvalóan a levélregény meghatározásának a *regényre* vonatkozó része okozza. Mint korábban említettem, ez a két szakember a leveleken keresztüli cselekményvezetést a műfaj fő kritériumának tekinti. Ha azonban regénynek tekintjük a francia Új Regényt, amelyben koherens cselekményről nemigen beszélhetünk, akkor a levélregény meghatározásakor is szükség van hasonló rugalmasságra. Ugyanígy nem zárjuk ki a regény-kategóriából azokat a 20. századi prózai műveket, amelyekben szociológiai szempontból azonosít(hat)atlan szereplőkkel és motiválatlan magatartásukkal találkozunk. A fiktív levelezések résztvevői is lehetnek ugyanilyen szereplők. Ezért úgy gondolom, hogy egy olyan műfaj esetében, mint a levélregény, egy kevésbé merev, a variánsokat is megengedő, a Day-féle fogalomhoz hasonló definíció általánossá tétele lenne kívánatos.

Összegzésképpen megállapíthatjuk, hogy a levélregény az egyes szám első személyű elbeszélő módot alkalmazó 20. századi írások között továbbra is jelenlévő, rendkívül összetett és változatos műfaj.

◆ A téma kutatásának további lehetőségei

A kutatás folytatásának több irányvonala is kínálkozik. Egyrészt érdekesnek tűnik az értekezés korpuszát alkotó műveknek egy mélyebb, narratológiai megközelítése, a szövegszintek, a prototextus, a peritextus és a paratextus vizsgálata. További elemzési szempont lehetne a levelezés formai jegyeinek megléte illetve hiánya, a levéltípusok és a levélfunkciók egybevetése a klasszikus művek alapján alkotott képünkkel. Szintén érdemes lenne a szövegek recepcióelméleti megközelése, a fikcionális és a valódi olvasás szintjén. Ugyanígy vizsgálhatnánk az elsődleges és a másodlagos címzettek szerepeit, valamint az illúziókeltés mai eszközeit.

Másrészt szükségesnek látom a korpusz időbeli bővítését mindkét irányba. Az 1890 előtt megjelent művek hasonló áttekintése hidat képezne a műfaj legsikeresebb

évszázada és a 20. század között. A 21. századi megnyilvánulások pedig újabb adalékkal szolgálnának a levélregény továbbélésével kapcsolatban.

Harmadrésről a korpusz térben is bővíthető, hiszen a műfaj nem kizárólag francia irodalmi sajátosság. Ismerünk példákat a kortárs angolszász, német, olasz, dán, portugál, orosz, magyar, izraeli és libanoni irodalomban is. Egy nagyobb lélegzetű munka vizsgálhatná tehát a levélregény műfaját egyrészt az európai nemzeti irodalmakban, másrészt világirodalmi viszonylatban.

◆ A SZERZŐ PUBLIKÁCIÓI

1. Kaló K.: *In the Labyrinth - Alain Robbe-Grillet Reaching the Apogee of His Theory*, in International Conference of PhD Students, Section Proceedings, Humanities, Miskolc, 1997, 95-101. o.
2. Kaló K.: *The Subjective Objectivity of the Narration in Jealousy by Alain Robbe-Grillet*, in 2nd International Conference of PhD Students, Section Proceedings, Humanities, Miskolc, 1999, 99-106. o.
3. Kaló K.: *History and Fiction in Emmanuel Rodocanachi's Epistolary Novel Tolla the Courtesan (1897)*, in 3rd International Conference of PhD Students, Section Proceedings, Humanities, Miskolc, 2001, 77-82. o.
4. Kaló K.: *Remy de Gourmont: Le Songe d'une femme – un avatar des Liaisons dangereuses de Laclos au XIXe siècle*, in Acta Academiae Paedagogicae Agriensis, Nova Series Tom. XXIX., Sectio Romanica, Eger, 2002, 147-155. o.
5. Kaló K.: *A Hidden Heritage (French and Oriental Love in a Harem by Mario Uchard, 1877)*, in 4th International Conference of PhD Students, Section Proceedings, Humanities, Miskolc, 2003, 117-122. o.
6. Kaló K.: « *Un inventaire des choses qui intéressent votre vie* » – Marcel Prévost, *l'oncle prêcheur des Françaises*, in Actes des 4es Journées d'Etudes Françaises, Acta Academiae Paedagogicae Agriensis, Nova Series Tom. XXX., Sectio Romanica, Eger, 2004, 99-106. o.
7. Kaló K.: *Romans épistolaires « à quatre mains »*, in Acta Romanica, Tomus XXIII, Les genres en transition, Szeged, JatePress, 2004, 229-235. o.
8. Kaló K.: *Eléments de la modernité dans le «nouveau roman épistolaire»*, in Actes du 8e Séminaire International d'Etudes Doctorales, Prešov, 2004, 52-55. o.
9. Kaló K.: *A levélforma Henry de Montherlant A lányok című regényciklusában*, in Verbum, *Kapcsolatok – Correspondances*, Piliscsaba (megjelenés alatt).
10. Kaló K.: *Quand la lettre s'efface devant le téléphone...*, in Verbum, Piliscsaba (megjelenés alatt).
11. Kaló K.: *Les héritières de Mariana da Costa Alcoforado : épistoliers françaises contemporaines*, in Actes du Colloque International de Femmes-écrivains dans la littérature française, italienne et hongroise, Veszprém (megjelenés alatt).
12. Kaló K.: *Ecrire, c'est appartenir un peu – trois auteurs non-français écrivant en français*, in Actes du Colloque International de Français langue internationale, recherche et formation, L'Europe des langues et des cultures, Krakow (megjelenés alatt).